

нерјешиве прецизније је формулисао. Временска дистанца, по мојем увјерењу, неће битно мијењати суд о Краљачићевој књизи. Чак, сматрам да ће монографија „Калајев режим“ у будућности добити још бољу и сериознију научну оцјену.

Студија је, према томе, вриједно дјело босанскохерцеговачке историје из времена аустро-угарске управе у Босни и Херцеговини од 1882. до 1903. године.

Милан Бајовић

150 ГОДИНА ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ (1838 — 1938)

Уз учешће представника свих филозофских факултета у земљи — међу којима је био и најмлађи, Филозофски факултет у Никшићу — у Београду је крајем октобра обиљежен значајан јубилеј — 150 година рада Филозофског факултета у Београду.

Са становишта науке и научне мисли веома је значајан научни скуп који је одржан тим поводом на Филозофском факултету у Београду. Називи поднесених саопштења говоре о разноврсној тематици која је имала намјену да освијетли пређени пут, али и да укаже на савремени тренутак и улогу научне мисли на факултету и уопште у друштву. Нијесу заборављени кадрови који су утемељили и развили Факултет, а понекад га и одржали да буде оно што је желио, хтио и могао бити. Уосталом, све се то види из програма овог научног скупа: акад. Р. Самарџић — Историјска наука на филозофском факултету 1838 — 1941; акад. М. Томић — Михаило Петровић и његов допринос у развоју математичких наука акад. Т. Анђелић — Механичке науке у саставу филозофског факултета; акад. П. Стевановић — Место Јована Жујовића у нашој науци; акад. П. Влаховић — Допринос Јована Цвијића природним и културно-историјским наукама, проф. др Пецо Асим — О Александру Велићу; проф. др Иво Тартаља — Богдан Поповић као репрезентативна личност; др Радош Љушић — Реформе Лицеја; мр Соња Богдановић — Почети наставе историје умјетности на Великој школи; др

Иван Ковачевић — Настава етнологије на Великој школи; проф. др Б. Јовановић — О професору Јовану Ковачевићу; проф. др М. Радвановић — Филозофски факултет као преплет научног проучавања, мр М. Милинковић — Михаило Валтровић и оснивање катедре за археологију; акад. М. Пантић — О Павлу Поповићу; акад. Р. Анђус — Допринос Ивана Ђаје светској физиологији; проф. др Б. Петрановић — Савремена историја на Филозофском факултету у послератном периоду; акад. Сл. Рибникар — Допринос Павла Савића атомистичким наукама; др П. Џаџић — Јован Цвијић и балкански психолошки типови; проф. др Д. Трифуновић — Наши корени у математици; проф. др В. Милинчевић — О Јовану Скерлићу; др Снежана Бојковић — Научно дело Симе М. Лозанића.

Организатори су обећали да ће сва ова саопштења бити објављена у зборнику посвећеном овом значајном јубилеју. Неоспорно је да ће та нова књига обогатити стари љетопис који почиње актом кнеза Милоша Обреновића од 19. јуна 1838. године, којим крагујевачка гимназија прераста у вишу школу. Потреба за школованим јавља се као захтев новог друштва које је настојало да модернизује своју државу. То илуструју ријечи Доситеја Обрадовића, који је забиљежио да „ваља избавити душу од незнања и слепоће умне“. Оснивање школе изазвало је одушевљење, о чему говори и запис Вука Караџића: „Такве школе Срби никада до онда нигдје нијесу имали“.

Захваљујући самопријегору професора и раду ђака, школа је стигала све већи углед, па су је из милости називали „Умна школа“.

Крајем 1840/41. године школа је из Крагујевца пресељена у Београд, који је пружао још боље услове за њен рад. Од 1863. године Велика школа има три факултета: Филозофски, Правни и Технички. Те године се уселила у познато Капетан-Мишино здање (које је прије неколико година рестаурирано и тако добило своје првобитно руко). Хроничари су, иначе, записали да је овај добротвор подарио свом народу 11.000 златних дуката.

Доласком у Београд побољшао се рад студената. У извјештавању из 1843. године се каже „... да су ученици све три класе Лицеума по својим струкама скоро сви како у просвећивању школе, тако и у учењу својих задатака прилежни били. .“ Заслугом начелника Попечитељства Јована Стерије Поповића, Висока школа је убрзо добила библиотеку, кабинет, лабораторије и природњачке збирке Библиотека је знатно допринијела развоју научноистраживачког рада на Филозофском факултету. Њен први директор био је др Јанко Шафарик. Из ње ће се касније развити Универзитетска библиотека, а Народна библиотека изразиће из Академске библиотеке Попечитељства, основане 1863. године. И оснивање Српске краљевске академије (1884) знатно је помогло и унаприједило рад Филозофског факултета.

Напредна мисао Филозофског факултета пратила је револуционарна гибања у Европи. Револуционарне 1848. године ђаци-студенти Високе школе штрајкују против бирократског система у Србији, али и против школског законодавства. То је убрзало доношење Закона о устројству Велике школе 1863. године. Тада се први пут и јавља израз — факултет, којим се замјењује дотадашњи назив Одељеније наука. Озбиљну критику организације и рада школе дао је њен слушацац Светозар Марковић у познатом чланку „Како су нас васпитали“, у коме пише: „Ми сви који смо одлазили у стране земље из последњих класа Велике школе, знали смо то-

лико — колико зна један који је свршио тамошње гимназије са средњим успјехом. . . Технички факултет такав какав је данас у Србији савршено је некористан. Он не даје никаквог специјалног знања. Из њега не излазе ни инжењери, ни архитекте, ни хемичари — нико. У нашој школи нити има професора за специјалне техничке предмете, нити има нужних справа, а без тога не може бити специјалних наображења“.

Идеје Светозара Марковића прихватају високошколци, међу којима је и Милован Глишић, али и београдско радништво. Тако су ударени темељи револуционарне борбе каснијег „Црвеног универзитета“. Све чешћи су сукоби високошколаца и полиције. У полицију су привођени Бранислав Нушић, Богдан Поповић, Јован Цвијић, Љуба Стојановић и др. Прелазак из 19. у 20. вијек означен је великим политичким гибањима у земљи. Ојачао је раднички и штрајкачки покрет, у коме значајно партиципирају студенти. Они масовно учествују у познатим мартовским демонстрацијама 1902. и 1903. године у Београду. Том приликом припремљена је протестна резолуција против „зверског напада полиције и безразложне употребе оружја пред зградом Велике школе“. Њу је потписало 227 студената, а међу њима и Димитрије Туцовић, Триша Кацлеровић, Сима Пандуровић, Светислав Предић, Велимир Рајић и др.

И овај револуционарни бунт београдског радништва и студената допринио је даљој реформи школства у Србији. Наиме, марта 1905. године донесен је Закон о универзитету, по коме је дотадашња Велика школа трансформисана у универзитет. Законом је загарантована аутономија Универзитета. Прокламовано је да је „универзитетска настава слободна“, да су „наставници слободни у излагању своје науке“ и осигурано право да „слушаоци бирају предавања која ће слушати“.

Универзитет је имао 20 редовних професора и 30 ванредних, а доцелата није могло бити више од укупног броја редовних и ванредних професора. Први ректор Универзитета био је Сима Лозанић.

У ово вријеме стасава читава плејада научника: Јован, Цвијић, Михајло Петровић, Јован Скерлић, Александар Белић, Богдан Поповић, који су дали допринос и ујединитељским процесима и стварању прве заједничке државе наших народа 1918. године. На жалост, рад је више пута морао бити прекидан због ратних сукоба: балканских ратова и I и II свјетског рата. Филозофски факултет укупно није радио пуних 13 година — било због рата или због туђинске окупације. Али и у тим условима исписане су нове странице високог патриотизма. При томе мислио на последњи рат и одбијање Сената Универзитета септембра 1941. године да организује наставу у условима окупације земље. То је био јединствен одговор једног универзитета у поробљеној Европи. И као појединци професори су били достојанствени у одбрани патриотизма, части и поштења. Присјећамо се ријечи професора Ђурића, са Филозофског факултета у Београду, који је на захтјев да отпочне наставу под окупатором то одбио ријечима: „Опростите, ја предајем етику!“

И црногорски интелектуалци дали су запажен допринос управо оваквом развојном путу

Филозофског факултета у Београду. Значајан је број професора из Црне Горе који су сав свој радни вијек провели на овом факултету. Они су допринијели и афирмацији науке на овом факултету и афирмацији Факултета у цјелини. Још већи је допринос црногорских студената развоју револуционарног покрета на Београдском универзитету. Са друговима из свих крајева наше земље, они су се теоријски и практично учили југословенству, које је врло брзо прерасло у социјалистичко југословенство. Умјесто бројних факата, за ову тврдњу довољно је подсјетити да је прослава 150 година Филозофског факултета у Београду почела свечаном сједницом у сали народних хероја, којих је заиста велики број из редова студената.

У периоду послеријатног развртка услови за развој Факултета и Универзитета били су најповољнији, па је он прерастао у велики храм знања и науке. Велика породица факултета је данас удвостручена у односу на вријеме очи II свјетског рата. Нешто је, међутим, остало исто: оvdје и данас студирају младићи и дјевојке из свих крајева наше земље.

Зоран Лакић

ТРИ ТОМА „ПРОШЛОСТИ ЗАДРА“

(Издање Филозофског факултета у Задру)

О прошлости Задра, некадашњег главног града Далмације, постоји већ прилично богата историјска литература. После ослобођења Задра и његовог уласка у Југославију, почела се обрађати већа пажња проучавању његове прошлости. Прву иницијативу дао је Мирослав Крлежа, који је својом познатом књигом *Злато и сребро Задра* (1951) осветлио „оригиналном пројекцијом средњовјековну прошлост Задра и увелико потакнуо рад на проучавању његове повјести“. Од великог значаја било је покретање *Радова*

Института Југословенске академије знаности и умјетности у Задру (1954), од којих је до данас изашло већ 30 књига са богатом садржином из прошлости Задра и Далмације. Исто се то може рећи и за часопис *Диадом*, у издању Археолошког музеја у Задру, и за *Задарску ревију*, која успешно излази већ 38 година.

Крупан корак даље на овом значајном научном послу представља едиција *Прошлост Задра*, у издању Филозофског факултета у Задру, а у редакцији проф. др Динка Форетића на челу уре-